

UTBILDNING I DEMOKRATI FÖR 2000-TALET

HELEN OSIEJA

Förord

Idén att skriva den här boken uppkom efter mina personliga erfarenheter som lärare, medborgare, forskare och en kort tid som politisk sakkunnig i Sveriges riksdag. Jag insåg att vad man lär ut i skolan under benämningen "demokrati" inte stämmer överens med vad politiker faktiskt säger och gör.

Jag observerade med stort intresse vad som pågick under den politiska kampanjen inför riksdagsvalet 2018. Jag konstaterade att många lärare inte lärde sina elever kritiskt tänkande, respekt för pluralism och tolerans. Tvärtom fick jag se hur somliga lärare indoktrinerade elever och hetsade mot partier som de inte gillade samt hur polisen vid flera tillfällen var tvungna att ingripa för att stoppa konfrontationer framför valstugorna.

I riksdagen hade jag ett uppdrag som politiskt sakkunnig som tyvärr inte blev långvarigt. Arbetet var i sig fascinerande, men när jag påpekade för en ledamot att hon använde många begrepp felaktigt var det tillräckligt för att hon skulle avskeda mig. Jag insåg att den ledamoten inte hade någon utbildning varken i statsvetenskap eller folkrätt, trots att hon var ansvarig för frågor som handlade om internationella relationer och migration. De här erfarenheterna av att ha sett exempel på inkompetens och okunnighet gjorde att jag först började tvivla på demokratins värde som styrelseform. Men jag insåg snart att lösningen inte är att avveckla demokratin på grund av inkompetenta politiker – tvärtom! Om demokratin inte fungerar som den borde så betyder det att demokratin måste stärkas.

Demokratin i många av världens länder är just nu i fara på grund av okunnighet vad gäller demokratins hörnstenar och principer. Demokratin är också i fara på grund av en växande polarisering, som gör dialog omöjlig. Den äventyras också av att politiker glömmer att de är förtroendevalda och att deras plikt är att tjäna folket – inte att tjänas av folket. Demokratin är ingen perfekt styrelseform, men jämfört med alla andra styrelseformer som existerar nu för tiden är demokratin den bästa och minst korrupta. Som den brittiske historikern och politikern Lord Acton skrev: "Makt korrumpverar, och absolut makt korrumpverar absolut."

Tack

Först och främst vill jag tacka Helge Ax:son Johnsons stiftelse för stipendiet som möjliggjort publiceringen av den här boken. Jag vill också tacka min älskade make, Jonny Kennet Persson, för hans stöd och uppmuntran att skriva den. Morten Källström och Olle Felten, tack för att ni övertygade mig att det lönar sig att kämpa för demokratin. Professor Vinayagum Chinapah, tack för dina synpunkter och förslag att göra den här läroboken mer didaktisk. Anders Jarn, ett stort tack för dina språkliga korrigeringar och synpunkter på den svenska demokratin och det politiska systemet. Ett särskilt tack till riksdagen som – något överraskande – har försett mig med ett exempel på hur skadlig hybris, inkompetens, okunnighet och opportunism är för förtroendevalda politiker.

Stockholm i december 2020

Helen Osieja

Innehåll

Inledning	sida 1
1. Vad handlar politik om?	3
1.1 Faktorerna i den politiska kampen	3
1.2 Kampen om makten i olika politiska system	4
1.3 Medborgaren i politiken	4
1.4 Syften med denna kurs	5
2. Du lever i en demokrati. Vad betyder det?	9
2.1 Vad är demokrati?	9
2.2 Demokrati jämfört med andra sätt att styra ett land	12
2.3 En medborgares rättigheter och skyldigheter i en demokrati	13
3. Politiska partier och ideologier	17
3.1 Politiska partier	17
3.1.1 Vad är ett partiprogram?	18
3.1.2 Demokratiska och odemokratiska politiska partier	19
3.2 Politiska ideologier	20
3.2.1 Vad är en ideologi?	20
3.2.2 Konservatism	21
3.2.3 Liberalism	21
3.2.4 Socialdemokrati	21
3.2.5 Kommunism	22
3.2.6 Fascism	22
3.2.7 Feminism	23
3.2.8 Nationalism	23
4. Det demokratiska samhället	27
4.1 Det civila samhället och politiken	27
4.2 Den strikta uppdelningen mellan privatlivet och det offentliga livet	28
4.3 Det sekulära samhället	29
4.4 Rättsstatsprincipen	30
5. Demokratisk politisk kultur	33
5.1 Definition av politisk kultur	33
5.2 Hur den politiska kulturen skapas	33
5.3 Skapandet av nationell identitet	35
5.4 Kännetecknen för den demokratiska politiska kulturen	35
5.5 Demokratisk politisk kultur och demokratiskt beteende	38

6. Demokratins fiender	42
6.1 Demagogi	42
6.2 Okunnighet	43
6.3 Odemokratiskt beteende	43
6.4 "Politisk korrekthet" och självcensur	45
6.5 Korruption	45
6.6 Antidemokratiska organisationer	46
6.7 Politisk likgiltighet	49
6.8 Lärare som indoktrinerar	49
7. Dina rättigheter och skyldigheter som medborgare i en demokrati	53
7.1 Rätten att vara dig själv	53
7.2 Rätten att uttrycka dina åsikter fredligt	53
7.3 Rätten till privatliv	53
7.4 Skyldigheten att respektera lagen	54
7.5 Skyldigheten att respektera andras rättigheter	54
7.6 Rätten (eller skyldigheten?) att bli informerad	55
7.7 Rätten (eller skyldigheten?) att rösta	55
7.8 Demokrati är ett skört system	55

Inledning

Syftet med denna bok är att förbereda framtida medborgare för att leva i ett demokratiskt land och att informera dem om deras rättigheter och skyldigheter. Avsikten är att klargöra att även om demokrati innebär frihet är det inte samma sak som anarki, eftersom rättigheterna går hand i hand med skyldigheter. Det senaste decenniet har på många håll präglats av en ökande polarisering och politiskt våld. Dialogen har tyvärr ersatts av förolämpningar, etiketter och andra typer av aggression.

Samtidigt som konflikter i ett samhälle är hälsosamt eftersom det visar på förekomsten av pluralism, är våld inte det. Demokratin, med alla sina brister, är fortfarande bättre för den enskilde medborgaren än alla andra former av styre. Ingen annan form av styrelse kännetecknas av en fredlig maktöverföring, ingen annan form av styrelse tillåter dess medborgare de personliga friheter som vi tar för givna i demokratier och ingen annan form av styrelse gör de politiska ledarna ansvariga för sina handlingar.

Det verkar som om många människor har glömt vilka demokratins pelare är och antar att de har rätt att attackera och trakassera andra bara för att de inte delar deras politiska åsikter. Tyvärr förekommer mobbning och trakasserier även på arbetsplatserna. Författaren själv har upplevt att när man inte håller med majoriteten blir man inte bjuden på den gemensamma julmiddagen och man mobbas av kollegor. Andra människor råkar mycket värre ut: de kan till och med bli misshandlade bara för att de inte håller med om vad majoriteten tycker.

Demonstrationer förvandlas ofta till upplopp som ger upphov till arresteringar. Folk blir skadade på politiska möten som urartar och blir våldsamma. I vissa olyckliga fall kan till och med dödsoffer förekomma.

Detta är en lärobok för en grundläggande kurs i demokratiska värderingar. Den är avsedd för ungdomar som snart kommer att bli myndiga medborgare, liksom för invandrare särskilt från icke-demokratiska länder som kanske inte vet vilka regler som gäller i det nya bosättningslandet. Boken täcker innehållet i 24 till 30 lektionstimmar. I slutet av varje lektion finns en ordlista och frågor som kan diskuteras i en grupp eller besvaras som ett skriftligt arbete.

Det första kapitlet presenterar vad politik handlar om och diskuterar faktorerna för politisk kamp. Det förklarar också skillnaderna mellan demokratiska och andra styrelseformer, som auktoritära, totalitära och teokratiska. Den diskuterar medborgarens roll i politiken och presenterar kursens mål.

I det andra kapitlet förklaras demokratins grundsatser och vad dessa innebär för medborgarna. Dessutom diskuteras medborgarnas rättigheter och skyldigheter i en demokrati.

Ämnet för det tredje kapitlet är politiska partier och ideologier. Kapitlet presenterar de viktigaste ideologierna som finns i demokratiska system nuförtiden och betydelsen av de

ideologier som skiljer politiska partier åt. Dessutom förklaras de viktigaste skillnaderna mellan demokratiska och odemokratiska politiska partier.

I det fjärde kapitlet diskuteras särdragen hos det ideala demokratiska samhället, som sekularism och den strikta uppdelning av det politiska och civila samhället som inte finns i totalitära system, separationen av det privata och det offentliga livet, betydelsen av religionsfrihet och grundsatser för rättsstatsprincipen i en demokrati.

Ämnet för det femte kapitlet är demokratisk politisk kultur: det definierar begreppet politisk kultur, diskuterar rollen av de agenter som bildar den politiska kulturen i ett samhälle, skapandet av nationell identitet och huvudkomponenterna i en demokratisk politisk kultur, som återigen är rättsstatsprincipen, likhet mellan alla medborgare inför lagen och åtskillnaden mellan religion och politik.

Det sjätte kapitlet presenterar demokratins fiender, det vill säga alla attityder, beteenden och organisationer som utgör ett hot mot demokratin.

Det sjunde och sista kapitlet sammanfattar medborgarnas rättigheter och skyldigheter i en demokrati.

Vissa begrepp nämns i mer än ett kapitel eftersom de är relevanta på mer än ett sätt, som till exempel rättsstatsprincipen. Rättsstatsprincipen är inte bara en grundläggande princip i alla demokratiska system, utan den ställer också krav på att den politiska kulturen i landet fungerar väl. Även principen om alla medborgares likhet inför lagen är mycket viktig och nämns i mer än ett kapitel.

Denna bok är inte, och låtsas inte vara, en avancerad kurs i statsvetenskap. Målet är dock att vara en vägledning för kursdeltagarna om vad man kan förvänta sig av en demokrati och hur man agerar i den.

1. Vad handlar politik om?

Du kan fråga dig själv varför du alls ska diskutera politik om du inte är intresserad av ämnet. Men du bor i ett land med ett politiskt system och en samhällsordning. Här finns lagar, normer och regler som du kanske håller med eller inte håller med om, men som du måste följa.

Politik handlar om **offentlig förvaltning**, det vill säga förvaltningen av landets offentliga resurser. De politiska ledarna är de som bestämmer hur de begränsade resurserna i landet ska användas och vem som ska dra nytta av dessa resurser. Eftersom resurserna är begränsade men behoven är obegränsade kommer det att finnas oenighet om hur man bäst kan använda dem. Men politik handlar också om **makt**, eller förmågan att påverka andra. Makt kan vara ekonomisk, som till exempel när företag kan påverka politiker att anta lagar som är gynnsamma för deras intressen. Makt kan också vara militär, det vill säga ett lands förmåga att använda våld för att försvara sina intressen. Men makt kan också baseras på kunskap, och det är därför utbildning är så viktig för medborgaren. En utbildad medborgare kommer att kunna försvara sina rättigheter mycket bättre än en analfabet, som förmodligen inte ens är medveten om vad hennes ledare gör.

I demokratier genomförs maktkampen i val, där **politiska partier** tävlar om medborgarnas röster. Politiska partier är registrerade organisationer med medlemmar som deltar i valet. Politiska partier har vanligtvis en **ideologi**, som är ett system av åsikter, värderingar och övertygelser. Politiska partier hävdar att de representerar intressen hos vissa grupper av människor. I Sverige finns det till exempel ett feministiskt parti som gör anspråk på att representera kvinnors rättigheter. På samma sätt finns det i många länder arbetarpartier som hävdar att de representerar arbetarklassens rättigheter. I vilket fall som helst måste man komma ihåg att politiska partiers huvudsyfte är att få röster i ett val så att de kan uppnå politisk makt.

1.1. Faktorerna i den politiska kampen

Oavsett hur rikt ett land är kommer ekonomiska resurser alltid att vara begränsade medan befolkningens önskemål är obegränsade. Eftersom regeringar hämtar sina ekonomiska resurser från skatter som betalas av medborgarna är en viktig faktor den socioekonomiska, det vill säga hur resurserna kommer att användas och vem som kommer att dra nytta av dem. Även om kampen för politisk makt för vissa människor är begränsad till det socioekonomiska området, tycker nog de flesta att det finns andra relevanta faktorer, som religion, nationalitet, ras och kultur.

Eftersom social och ekonomisk ojämlikhet finns i alla länder finns det olika sociala grupper eller klasser med olika intressen. Även om en affärsman och en arbetare som är anställd av honom är landsmän kan man förvänta sig att deras perspektiv och

intressen kommer att vara olika och att de sannolikt kommer att rösta på olika politiska partier.

Eftersom de flesta länder har en blandad befolkning spelar kulturella faktorer också en roll. I länder med olika etniska grupper kan politiska partier ha en kulturprofil som representerar en viss grupp människor. Ett exempel på detta är partier med en etnisk eller religiös profil som hävdar att de representerar människor som tillhör en etnisk eller religiös grupp.

1.2. Kampen om makten i olika politiska system

Som nyss nämnts har alla länder begränsade resurser och obegränsade önskemål. Alla länder står inför val om hur resurserna ska användas och vem som kommer att dra nytta av dessa resurser. I alla länder kommer det att finnas individer eller grupper som syftar till att uppnå makten och påverka andra, men hur kampen om makten ser ut kommer att variera mycket mellan demokratiska och icke-demokratiska länder.

I demokratiska länder är kampen fredlig och äger rum i form av val. Överföringen av makt från ett eller flera politiska partier till andra politiska partier sker fredligt. Däremot är kampen i icke-demokratiska länder ofta våldsamt och utförs som uppror, upplöpp eller revolutioner. Ibland kan dessa uppror eller revolutioner förvandlas till inbördeskrig som kan pågå i flera år och kosta tusentals liv. Den politiska kampen beror på vilken grupp som kan utöva mest våld mot sina motståndare, och en gång vid makten kommer segrarna att förbjuda all konkurrens. Eftersom det inte finns någon laglig opposition tvingas förlorarna att gå under jorden, och deras verksamhet kommer att förklaras olaglig av gruppen vid makten. I icke-demokratier finns ingen opposition utan snarare dissidens. **Dissidenter**, det vill säga personer som inte håller med regeringen, förföljs ofta, arresteras, fängslas och i vissa fall torteras eller dödas.

I demokratier lovar politiska partier positiva förändringar och fördelar för sina väljare. Medborgarna väljer det politiska parti de anser bäst representerar dem och den politiska tävlingen avgörs av hur många röster varje parti får i valet. Om **regeringen** (det parti eller de partier som är vid makten vid ett givet tillfälle i en **stat**) inte levererar vad den lovat, riskerar den att förlora sina väljare till ett annat parti eller andra partier. Det är folket som bestämmer vem som får politisk makt i en demokrati och partierna respekterar sina motståndare i den fredliga politiska kampen.

I icke-demokratiska länder använder regeringen makt i form av fysiskt våld och hot mot andra partier och dissidenter. Människorna där får inte välja sina representanter och vanligtvis är det enda sättet att bli av med regeringen att själv använda våld.

1.3. Medborgaren i politiken

I demokratier kallas politiker för förtroendevalda, eftersom de väljs av folket för att tjäna dem, och de bara får sitta kvar så länge de har kvar folkets förtroende. Om de förtroendevalda inte utför vad de lovade eller om de missköter sig kan folket tvinga bort dem.

I icke-demokratier är det däremot folket som betjänar politikerna. Politikerna representerar inte folket i landet och de använder ofta resurserna för att tillgodose sina egna behov, eftersom det inte finns någon som utkräver **ansvar**.

Som nämnts tidigare gör kunskap människor vuxna. Ett utbildat folk tillåter inte att regeringen missbrukar makten, utkräver ansvar och uttrycker sin vilja i valet genom att rösta. Dessutom kommer ett utbildat folk inte att låta sig luras och manipuleras lika lätt som ett outbildat. Det är mycket mer sannolikt att ett utbildat folk kommer att försvara sina rättigheter, organisera sig och protestera på ett fredligt sätt så snart det uppfattar att dess ledare inte gör det som förväntas av dem.

Det är ett mycket olyckligt faktum att de fattiga och mest marginaliserade samhällsmedlemmarna inte röstar i lika hög grad som andra och därför har liten eller ingen chans att förbättra sin situation. Det är lätt för de mäktiga att dra nytta av en befolkning som inte vet hur den ska försvara sina rättigheter.

Du kanske undrar vad du som medborgare kan göra för att påverka dina politiska ledare? En hel del faktiskt, tillsammans med en grupp människor som delar dina intressen och bekymmer. Du kan gå med i en intressegrupp. Du kan skapa opinion om något du anser vara viktigt. Du kan gå med i ett politiskt parti och försöka bli vald till kommunfullmäktige eller riksdagen. Du kan väcka talan vid domstol mot myndigheternas beslut om du tror att ett fel har begåtts av dem och få rättelse.

1.4. Syfte med denna kurs

Du lever i en demokrati eftersom du antingen är född i en eller så bestämde du och din familj att invandra till ett land med ett demokratiskt system. Du har antagligen blivit medborgare från födseln om du är född i landet, eller blir det genom att ansöka om medborgarskap. Du kanske redan har fyllt 18 år och är myndig, eller så kommer du snart att bli myndig och kunna rösta.

Den enda vägen för ett folk eller ett land att blomstra är fred. I demokratier är konflikter oundvikliga (som i alla andra system), men våld är det inte. Att respektera olikheter och lösa konflikter fredligt är nödvändigt för att undvika våld inte bara på nationell nivå utan också för att bevara fred på internationell nivå. Våld hotar demokrati, stabilitet och fred.

Dina klasskamrater, kollegor, vänner och släktingar kan ha andra åsikter än du, men det gör dem inte till dåliga människor. Inte i en demokrati, för pluralism är en av dess grundpelare. Du kanske tycker att det är omöjligt att komma överens med vissa människor, men du kan alltid gå med på att vara oense – utan att ni blir fiender.

Demokrati är ett sätt att styra ett land där medborgarna har rätt att leva sitt liv på det sätt de själva väljer. Demokrati gör att vi kan ha våra egna åsikter utan att vara rädda för straff. Men demokratin är en ömtålig styrelseform eftersom det finns många krafter som ser den bara som ett sätt att nå makten och inte som ett mål i sig själv.

Kursen har flera mål:

<https://democracyandeducation.org>

1. Att förbereda dig för att vara en ansvarsfull medborgare i ett demokratiskt land och utöva de rättigheter och skyldigheter som livet i en demokrati medför.
2. Att klargöra vilka gränser vi har för våra rättigheter i en demokrati, nämligen att ta hänsyn till andra människors rättigheter, till det gemensamma bästa och till samhällsordningen.
3. Att förbereda dig för att försvara dina åsikter och dina rättigheter utan att bryta mot lagen.
4. Att klargöra varför konflikt och våld inte är synonymt och att även om konflikt kan vara oundviklig och hälsosam så är våld bara destruktivt.

Ändå syftar den här boken inte till att övertyga dig om någon politisk ideologi eller att rösta på något parti, för det är något som bara du kan bestämma. Det är mitt uppriktiga hopp att den här boken kan hjälpa dig att bestämma vad dina politiska preferenser är och att motivera dig till att utöva dina rättigheter och skyldigheter som medborgare i ett demokratiskt land.

Medborgarskapsceremoni i Florida, USA, 2012. Genom ceremonin blir människorna på bilden amerikanska medborgare.

Ordlista

Ansvarighet – En politikers ansvar för det hon gör på uppdrag av sitt folk.

Dissident – En person som är kritisk mot regeringen i ett icke-demokratiskt land.

Ideologi – Ett system av idéer, av åsikter och övertygelser om hur ett samhälle ska organiseras och styras och hur människorna där ska samarbeta med varandra.

Makt – Förmågan hos individer eller organisationer att påverka andra individer eller organisationer. Makt har olika former, som till exempel politisk, ekonomisk eller militär.

Offentlig förvaltning – Hanteringen av statens och kommunernas angelägenheter, till exempel ekonomin, hälsovården och utbildningssystemet.

Pluralism – Den fredliga samexistensen av människor som har olika ideologier i ett land eller politiskt system.

Politiska partier – Föreningar i en demokrati som kan delta i valen.

Regering – Den högsta statliga förvaltningen av en stat. I en demokrati sitter regeringar vid makten en viss period tills det hålls ett nytt val.

Stat – De institutioner som styr över ett territorium och dess folk.

Ämnen för diskussion

1. Är du politiskt engagerad på något sätt? Om svaret är NEJ, vilka frågor skulle kunna motivera dig till att bli politiskt aktiv?
2. Kan du vara god vän med någon som har helt andra politiska åsikter än din egen? Varför?

Frågor

1. Vad är offentlig förvaltning?

2. Ge exempel på

a) ekonomisk makt

b) militär makt

c) kunskapsnivåns betydelse i ett land

3. Namnge två politiska partier i ditt hemland. Vilka är deras huvudsakliga skillnader?

4. Nämn tre faktorer som kan spela roll vid politisk kamp.

5. Vad betyder begreppet pluralism?

6. Hur löses konflikter i en demokrati jämfört med i länder med andra styrelseformer?
